

HAYAT SORUNUNA YENİ BİR BAKIŞ

Prof. Dr. Hasan KÖNİ

GİRİŞ

Hatay sorunu 1936 yılında Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık verme doğrultusundaki çabaları sonucu ortaya çıkmış ve II nci Dünya Savaşının başlangıcında sonuçlandırılmıştır. Hatay sorununu çok daha öncelere götürmek ve bölgenin incelemesini yapmak mümkündür. Ancak, Batılı devletlerle Türkiye arasındaki etkileşim açısından en önemli devre 1936-1939 devresidir. Bir başka yazar aynı devreyi Fransız arşivlerinden yararlanarak incelemiş ve arşivlere, öbür belgelere dayanılarak henüz tam bir araştırma yapılmadığını belirtiyor¹. Biz de mümkün olan Amerikan arşivlerine bakarak nisbeten Anglo-Sakson gözüyle olaylara bakmak istedik; bu nedenle bazı kısımlar yeni görüşler taşıyor olabilir.

I. Batının Türkiye Üzerine Görüşleri

Türkiye 1930 başlarında Batıyla çatıştığı birçok önemli sorunu halletmiş bulunuyordu. İlişkilerinde Devletler Hukukuna bağlılığı, Avrupa'da status'un korunmasından yanlı olması ona Milletler Cemiyeti üyeliği kazandırmıştı. Fazladan Fransız hükümeti 1934 Balkan Paktını desteklemişti. 1935 yılında İtalya'nın Habeşistan'a saldırması üzerine Fransa ve Türkiye Milletler Cemiyeti çerçevesinde Paktın yaptırımlarına katılmışlardı. Türkiye, Akdenizde denizaltıların yarattığı tehlike karşısında Nyon konferansına İngiltere ve Fransa ile birlikte katılacaktı. Batı, Türkiye'yi kendi yanında görüyordu.

Burada bir hususu belirtmek gerekmektedir. Her ne kadar 1921 Ankara anlaşmasında buradaki Türk nüfusunun korunacağı söy-

¹ İsmail Soysal, "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri: 1936-1939, *Belleten*, Nisan 1985, ss. 79-109.

lenmişse de Fransızların Kuzey Suriye bölgesine yoğun bir şekilde Kürtleri yerleştirdikleri ve Ermenileri bu bölgelere çektikleri Amerikan belgelerinden anlaşılmaktadır. Bu durum Türk hükümetini rahatsız edecektir².

1934 yılında Balkan paktı üzerinde yazılan bir Amerikan raporunda Türk dış politikasının esasında barışçı olduğu ileri sürülerek, Türkiye'nin savaş sonrası antlaşmaları değiştirmenin şimdilik tehlikeli olacağını anladığı söyleniyor³. Batılılar Atatürk'ün Avrupa'da siyasal konjonktürün elverişli duruma gelmesini beklediğini hissedememişlerdi. Oysa, zamanı geldiğinde İngiltere Kralını İstanbul'a çağırarak onu yeni boğazlar düzeni üzerinde İkna eden Atatürk nasıl Montreux antlaşmasını elde etmişse yeni Fransız hükümetinin Suriye'deki senaryolarını dikkatle izliyordu. Fransa dışişleri Bakanı Delbos ve siyasi müsteşarı Vienot Suriye ve Lübnan'ın Fransa'nın müttefiki bağımsız devletler durumuna getirme çabaları Türkiye'den dikkatle gözlenmekte idi.

1936 yıllarında Türkiye'nin Dış politikasını yorumlayan bir başka Amerikan belgesinde Hatay sorununun henüz yeralmadığı görülüyor. Yalnız, Suriye'den bahsederken, bu ülkedeki rejimin kendilerine sürekli komplolar düzenleyen ve kaçakçılığı yöneten bir rejim olarak Türkler tarafından görüldüğü söyleniyor. Suriye'de kendilerine yönelik Ermeni ve Bölücü örgütlenmelere gidildiğinden farkında olduğu belirtiliyor. 1936'lardaki Türk Dış politikası ise şöyle tesbit edilmiş: a) Gerçek Barış isteği, b) Rusya ile Dostluk c) İtalya'ya karşı güvensizlik ve inanmazlık, d) Balkan antantını korumak ve güçlendirmek, e) Orta-doğu ülkelerinde liderlik, f) Milletler Cemiyeti üyeliği, g) İngiltere ile dostluk, h) Almanya ile ticari ve kültürel ilişkileri geliştirme, siyasi ilişkiler yok⁴.

Bu belgeden anlaşılması gereken Batının Türkiye'nin Orta Doğu'daki girişimlerine pek fazla önem vermeyeceğidir. Bunu sezen Atatürk, 9 Ekim 1936 notasıyla başlattığı Hatay sorununa toprak isteyerek değil Batının kendilerini tanıdığı yoldan yani kendisi için

2 ABD, Foreign Office Document; subject: *Racial Affinities of the People Taken into Syria by the frontier changes in the North from American Consulate, -Beirut; Syria to the secretary of State Washington, Feb. 20th 1931. (Doc.767.90 D / 22).*

3 ABD, Foreign Office Document, Subject: *The Proposed Balkan Pact*, Robert P. Skinner, American Ambassador. (770.00 / 2975) January 19. 1934.

4 USA, Foreign Office Document, Subject: *Turkey's Present International Position*, From American Embassy, Ankara, March 8, 1936, (767.000 / 64).

toprak isteyerek değil ama Suriye'ye tanındığı gibi Sancak bölgesi için bağımsızlık isteyerek işe başlamıştır. Konuyu Fransa ile yalnız halletmek düşüncesi içinde olmuştur. Öbür Batılı devletler konuyla zaten ilgisizdirler.

II. Milletler Cemiyetinin Çözümleri ve Fransa ve Sadabat Paktı

Türkiye, Fransa'nın ısrarı ile Sancak Sorununu Milletler Cemiyeti önüne götürmüştü. Konunun yalnız Milletler Cemiyeti Çerçevesinde geliştiğini sananlar yanılacaklardır. Fransa her ne kadar Paris ve Ankara'da yapılan görüşmeler sonunda Sancak bölgesi için ayrı varlık gibi bir deyim kullanarak Türk görüşüne yaklaşmışsa da öte yandan 1925'lerde İngilizlerin, Musul sorununu çözmek için kullandıkları modeli kullanarak Türkiye içindeki bölücü hareketleri kışkırtma yoluna gitmiştir. Her ne kadar dış politika yorumlarında Sadabat paktının kuruluşu İtalya'ya karşı bir blok oluşturma şeklinde yorumlanıyorsa da, Pakt bölücü akımların bastırılmasında önemli bir rol oynamış ve Fransa'nın oyunlarını suya düşürmüştür. Paktın imzalandığı gün Avrupa'da bölücü grup ve dernekler, Paktın kendilerine karşı olduğunu söyleyerek protesto hareketlerine girişmişlerdir⁵. Türkiye, Fransa'yı yalnız bırakmak için ikinci bir adım daha atmış ve 7 Nisan 1937 tarihinde Mısır ile Dostluk antlaşması imzalamıştır. Mısır, İngiliz-Mısır antlaşmasının bütün güçlerini yönlendirdiğini ileri sürerek, Sadabat Paktına katılmamıştır. Ancak, Türkiye ile iyi ilişkilerini geliştirmiş ve Fransa'nın sesine kulaklarını tıkamıştır. Öte yandan Türkiye ile ilişkilerini geliştiren İngiltere, 1937 yılında Cenevre'de uzlaştırıcı bir rol oynamıştır. Aynı yıl Türk filosu Malta'yı ziyaret etmiş ve İsmet Paşa taç giyme töreni için İngiltere'ye gitmiştir. Londra gazetesi olan "Financial Times" gazetesi bir Türkiye eki çıkarmıştır. Amerikalılar, İngilizlerin Sancak sorununun çözümünde önemli bir rol oynadığı kanısındadırlar⁶. Amerikalılar, Türkiye'nin Cumhuriyet gazetesinde, Yunus Nadi imzasıyla İskenderun ve An-

5 USA, Foreign Office Document, Subject: *Protest of Kurdish Youghth Against Sa' adabat Pact*, Baghdat, Irak, December 10, 1937, 767.90 G12 Nonaggression/66. Bir başka Amerikan belgesinde; Türkiye'nin 60 millik sınırı içinde Kürtlerle çatışmalar çıktığı, ancak sorunun Cenevre'deki Sancak tartışmalarına getirilmeyeceğinin Fransız komisyon delegesi tarafından açıklandığı belirtilmekte: USA, Foreign Office Document, Subject: *Kurdish Troubles Along the Syrian-Turkish Frontier*, Beirut, May 3, 1937 (767.90 D15/35).

6 USA, Foreign Office Document, Letter From Howland Shaw, USA Counselor in Ankara, February 17, 1937. (767.00/66).

takya için bir kampanya başlattığında bildirerek, Türklerin Suriye'nin bağımsızlığından memnun olduklarını ancak Sancak bölgesinin bağımsızlığından daha memnun olacaklarını belirttiklerini yazmaktadırlar⁷. İkinci gün Yunus Nadi Sancak için üç çözüm yolu olduğunu yazacaktır: Ankara anlaşmasına göre şimdi olduğu gibi Türklerin ezilmesi; Ankara anlaşması tam anlamıyla uygulanarak Türklerle otonomi verilmesi; ve en meşru çözüm yolu olarak, Misakı Milliye uygun olarak anavatana katılması⁸.

29 Mayıs 1937 günü Türkiye ve Fransa dışişleri bakanları Cenevre'de Sancak'ın toprak bütünlüğünün ve Türkiye-Suriye sınırlarını güvenceye alan Andlaşmaları imzalamışlardır. Bu andlaşmalarla Sancak ayrı bir varlık olarak kabul edilmiş ve bir yazarın belirttiği gibi: "Devletler Hukukunda benzerine rastlanmayan bu kurum, Suriye sınırları içinde, federe devletten de ileri bir varlığı" ortaya çıkarmıştır⁹. Tabii bu Atatürk'ün ve Türk diplomasisinin zaferi olmuştur. Bu konudaki bir başka belge Sancak konusunu şöyle yorumlamakta: "1 Kasım 1936'da Büyük Millet Meclisindeki konuşmasında Atatürk kendisini Sancak sorununa atadığını belirtti ve kendi prestijinin bu konuda ortaya konduğunu söyledi. Çözüm ilke olarak Cenevre'de kabul edildi ve Türk basınında büyük bir zafer olarak kutlandı. Türkler sınır boylarında yapılan saldırılardan şikayetçi ve Fransızların yönettiklerini söyledikleri Suriye basınından şikayetçiler. Fransız elçisi Ponsot'nun durumu çok zorlaştı, haber alındığına göre biray içinde geri çağrılacak. Türkler kendisine karşı sempatik değiller. Kendisi Atatürk tarafından Ankara Palas oteline çağrılarak yüzüne karşı bana ihanet ettiniz demiştir"¹⁰. 1937 sonlarına doğru Ankara kendisine karşı oynanan oyunlara karşı sert bir tutum izleyecektir. Atatürk Suriye Başbakanı Cemil Mardam ile yaptığı görüşmelerde Suriye'nin bağımsız olması gerektiğini, ikili görüşmelerle Suriye ile anlaşmaya varılacağını, Hatay'ın bir namus sorunu olduğunu ve Suriye'nin bağımsızlığı için ordunun girip sorunu çözeceğini belirtmiştir¹¹. Uluslararası durumu iyi tartan Atatürk artık doğu

7 USA, Foreign Office Document, Subject: *Syrian Independence and the Autonomy of the Sandjaks of Alexandretta and Antioch*, İstanbul October, 5 1936 (890 D.01 / 427).

8 İsmail Sosyal, *ibid.*, s. 90.

9 USA, Foreign Office Documents, Subject: *Turkey's international Position: May 1937*, İstanbul, Turkey to Secretary of State, Strictly Confidential (767.00 / 67).

10 İsmail Sosyal, *ibid.*, s. 93.

11 USA, Foreign Office Document, Subject: *Turkish Territorial Aspirations in the Gezira district of Syria*, Ankara, Turkey December 10, 1938 to Secretary of State, Strictly Confidential, (767.90 D / 31).

arenasında rahat bir diplomasi sergilemiştir. Doğu Akdenizde gelişen durum Batılıları daha çok Türkiye'nin yanına çekecektir. 1938 yılında Sancak'ta seçim yapılması Fransa'nın işine gelmektedir. Hatta Fransa 3 Temmuz 1938'de Türkiye ile bir askeri anlaşmada imzalayacaktır. Bütün bu iyi gelişmelere rağmen Fransa, seçimlerden sonra Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını önlemek için Batılı devletleri yanına çekmek istemiştir. Bunun içinde Fransa'nın ortaya attığı dedikodu Türkiye'nin Suriye'nin önemli petrol bölgelerinden Cezire'nin yönetimini ele geçirmek istediği savıdır. Bu bölgede ise Anglo-Iran kumpanyası, Royal Dutch, Socony Vacuum, Standart oil of New Jersey firmaları Fransız petrol firmaları ile ortak iş yapmaktadırlar. Batının bütün devletlerinin menfaatlerinin yattığı bir bölgeye Türkiye'nin göz dikmesi doğal olarak Batılıları Türkiye'ye karşı getirebilirdi. Fazladan Fransız komseri Massigli Türkiye'nin bu girişimi Almanya'nın arzusu üzerine yaptığını ileri sürmesi olaya tuz biber ekmiştir, Batılı ülkelerin raporlarının çoğu 1938'de bu olaya ayrılmıştır. Türkiye'nin bu bölgeyi ele geçirmesi, Amerika petrol çıkarlarını geniş ölçüde zedeleyecektir ve aynı zamanda Haditha-Tripoli yolu üzerindeki İngiliz Petrol kumpanyasının boru hattında tehlikeye düşeceği belirtilmiştir!. Saracoğlu'nun bu konudaki tutumu ve cevabı: "Türkiye'nin Hatay'dan başka Suriye'nin hiçbir yerinde gözü yoktur" olmuştur¹² Buna rağmen Batılılar bu konu üzerinde durmaya devam edeceklerdir. 1939 yılında yazılan rapordaki, Cezire bölgesindeki petrolün Irak petrolerinden iyi olduğunu savunacaklardır. Fransızlar, Avrupa'daki Münih Buhranı sırasında Türkiye'nin sözlü olarak kendilerinden Cezire bölgesini istediklerini iddia etmeye devam edeceklerdir. Türkiye'nin bu idda edilen isteklerinin onun barışçı politikasından bir sapma olarak görüldüğü söylenecektir¹³. Ancak bir süre sonra bu konunun gündemden düştüğü görülecektir. Fransa, Suriye'de Manda rejiminin daha süreceğini gözönünde tutarak Hatay'ın ona bağlı ve mahkum tutulmaması gerektiğini anlayacaktır. Zaten Türkiye'nin barışçı tutumu devam etmektedir. Zaten, 7 Nisan 1939'da İtalya'nın Arnavutluğu işgali Fransa'yı Türkiye ile sorunlarını çözmeye itmiştir.

SONUÇ

Bilinçli ve Batılı Devletlerin tutumunu iyi tartan bir dış politika davranışıyla, Atatürk'ün ısrarlı tutumunda yardımıyla Fransa'nın oyunlarını ve bencil tutumunun üstesinden gelinerek Hatay anavatana bağlanmıştır.

¹² İsmail Soysal, *ibid.*, s. 99.

¹³ USA, Foreign Office Documents, Subject: *Djezireh District of Syria*, Division of Near Eastern Affairs, January 14, 1939, (FW 767.90 D / 31).